

KÉT PORTRÉ*

BALLA LÁSZLÓ

Az egyik legsokoldalúbb — költéssel, prózával, publicisztikával egyaránt foglalkozó — kárpát-ukrajnai magyar író, Balla László (szül. 1927) betoppanása az irodalomba *Zengj hangosabban* c. verseskötetével korszaknyitó volt, mert a felszabadulás után ez a legelső magyar nyelvű irodalmi mű, mely könyv alakban Kárpát-Ukrajnában megjelent. Ez a kötet azonban — és az ezt követő két verseskötény — *Kitárom karom*, 1954; *Rohanó évek sodrában*, 1956, magán hordta az 50-es évek sematikus irodalmának jegyeit, így nem is annyira irodalmi értékükkel, hanem — egy induló fiatal irodalom termékeit reprezentálva — kordokumentum jellegükkel váltak érdekessé.

Balla egyszerű — helyenként már túlságosan dallamszerű — verseléssel megénekelt mindent a körülötte levő világból, s ezek a költemények (*A boltajtók már nyitva-tárva*, *Gyaluló-dal*, *Csepeg az eresz*, *Falunkbeli nótáskedvű legények* stb.) nagy népszerűségük mellett magukban hordták egy egysíkú, a gondolati mondanivalót mellőző, problémamentes költészet kialakulásának a veszélyét. A *Kitárom a karom* c. kötet népdalszerű versei (*Göncölszékér görbe rúdja*, *Akácjára futott fel a repkény...*, *Júlia mosolya*), különösen a *Nem vagyok én borissza* c. költemény, tüntetően árulkodnak a költő-példakép minduntalan jelenlétéről, s kevés olyan költészetet ismerünk még, ahol annyi a Petőfire való hivatkozás — pl.: „Petőfi népe küldött engemet...” (*Útjegyzetek: I. Sevcsenko sírjánál*) —, mint Balla lírájában.

A fentiek vonatkoznak a *Rohanó évek sodrában* c. kötet *Egyszerűen* c. ciklusának legtöbb versére is, s ha *Az ég alján hajnalcsillag* és a *Széles az Ung* c. versek még csak kacérkodnak a népdalra vállalással (itt most nem a népdalra, mint érték-mérőre gondolunk), akkor a *Nyári lángok* c. gyűjtemény *Hej, szederfa, sárgul már a koronád...* c. költeménye — „Hej, szederfa, sárgul már a koronád... / Hová lett a sok gyümölcsöd nyáron át? / Leszedték a leányok, a legények / s mégse lettem, mégse lettem szegényebb” — már egy az egyben népdalnak is mondható.

Negyedik verseskötényébe Balla egy-két olyan költeményt is felvett, mely az előző köteteket — az eddigi kötetek a *Kip-kop kalapács*-ot (1959. gyermekversek) és a két ukrán fordításban megjelent kötetet, a *Jégzajlás*-t (1960), és a *Első fecskék*-et (1960. gyermekversek) kivéve, Bakó László írói álnéven jelentek meg — reprezentálják.

Míntha a régebbi kötetek egyik-másik versében Balla saját maga is megérezte volna költészetének buktatóit: „Népemnek méltó költője leszek, / vagy kongó sorok közrendű kovácsa?” (*Rohanó évek sodrában*). A *Nyári lángok* c. gyűjtemény újabb verseiben már igyekezett elkerülni azokat a népdalsablonokat, amelyek eddig bűvkörükbe fogva tartották. Letisztultabb, érettebb lett költészete, s a versek mögött már érezni a munkálódó gondolatot, a pokolra szállás megszenvedett tisztítóüzét (*Mucius Scaevola*). A *Nyári lángok* c. költői elbeszélés tágabban vett ars poeticának is mondható, melyben Balla — Dienes: *A legendák Petőfije* c. könyvének egy-két visszaemlékezését, legendáját felhasználva — az egyszerű nép szívében élő Petőfi hazaszeretét idézi.

Balla László költeményeiből 1962-ben orosz nyelvű válogatás is megjelent.

A többnyire költőként számon tartott Balla költészeténél sokkal jelentősebb prózaművekkel lepte meg kritikussait. Ezt a megállapítást nem is annyira a hatvanas évek elején megjelent három riportkötetere — *A holnap öröméért* (1961), *És felgördül a függöny* (1961), *Ez a város* (1962), hanem sokkal inkább a két ifjúsági műve (*A Juventus egy úrutasa*, 1963, *Hidi Pista biciklista*, 1965) között megírt *Meddőfelhők* c. (1964) regényére, és nem utolsósorban a *Parázs a hóban* (1967) c. kötet novelláira alapozzuk.

Már az első lapok olvasásakor szembetűnik, hogy a költészetben el-elbizonytalanokodó Balla milyen otthonosan mozog a prózaműfajban, s novellagyűjteményének legrégebbi írását (*Dohány*, 1947) összevetve az abban az időszakban keletkezett versekkel (*Zengj hangosabban* c. kötet), számottevő értékkülönbség fedezhető fel a novella javára. Ebben az egyik legkorábbi írásában már észrevehető egy biztos elbeszélő hang, s az író reális színekkel — kissé talán fintort vágva — festette meg a háborús idők zűrzavarát „okosan” kihasználó, dohányossal üzletelő paraszttasszony pénzsóvárságát. A könyv tizenhat elbeszélését húsz év munkáiból válogatta, s az utóbbi években keletkezett írásai (*Az 1967-es Horror vacui*, és a címadó novella) egy különböző formai és szerkesztési megoldásokkal kísérletező — a nagy emberi összeütközések erkölcsi és etikai alapjait vizsgáló — író állítanak elének. A *Horror vacui* c. novella

* Részlet a Kárpát-ukrajnai magyar irodalom c. tanulmányból.

ideggyógyintézetbe zárt — „a minél több pénzt!” elv alapján, még a feleségét is áruba bocsátó — egyetemi tanár hőse, édestestvére a címadó elbeszélés szájalmas — egy fiatal pedagógus haláláért felelős — erkölcsi megsemmisülésre ítéltetett iskolai igazgatójának. Balla bonckése élesen hasít a beteg testrészebe, akár a kétkezi munkásoknál (*A 9299-es dömpér*), akár az intellektuális rétegnél (*Horror vacui, Parázs a hőban*, „*Hogy nekem milyen jó!*”) fedezi fel a társadalomra veszélyes kört. A háborús időkkal, és az ott szerzett még ma is ható lelki sebeikkel döbrent meg a *Sárgacsillagos Krisztus*, ill. a *Lili Marlen* c. elbeszélés. Az utóbbiban egy német származású lengyel orvosnő alakjában sikerült az írónak olyan hőst formálni, akinek az életében feltolult megannyi sorskérdés — jelen és múlt, élet és halál — szükségyszerű megválaszolása a ma emberének is fontos erkölcsi tanulságként szolgálhat. Ebből az írásból különösen kitetszik Balla biztos szerkesztőkészsége, s talán itt a legszembetűnőbb, hogy a költészetében ilyen témánál elérzékenyülő író bravúrös technikájával itt nemcsak elkerülte a téma kínálta buktatókat, az érzélgösség és a már giccseknek ható sajnálkozás kísértéseit, hanem, a megengedett határon belül maradva, árnyalt pszichológiai körületekintéssel tette érzékletessé a novellahös tragédiáját. A gyűjtemény gyengébb színvonalú írásainak elhagyása csak gazdagította volna a kötet összképét (*Decemberi szriptíz, Karrier*).

Az orosz nyelvre is lefordított *Meddőfelhők* (1964) c. regény egy eléggé furcsa szerzetbe tévedt — a végén a szerelme halálával magas árat fizető — jehovista fiatal-ember életútját követi az első lelkendezéstől a kiábrándulást jelentő megcsömörlésig. Balla ennek a furcsa, nem mindennapi témának az ürügyén érzékletes társadalmi tablót fest egy kárpát-ukrajnai kisvárosról, és figyelmeztet a ma még mindig jelenlevő visszahúzó erőkre, egy megtévesztett, de ezáltal öntudatlanul is ellenségéé vált kisebb embercsoport vallási lepelbe burkolt aknamunkájára. Színvonalát tekintve Balla regénye volt az első nagy terjedelmű prózámú a mai Kárpát-Ukrajnában, s ez a munka tág teret nyitott a kárpát-ukrajnai próza fejlődésének.

KOVÁCS VILMOS

Az Új Írás hasábjairól is ismert Kovács Vilmos (szül. 1927) első, nagyon sok eredeti szint felvillantó verseskötetével (*Vallani kell*, 1957) új hang jelentkezett a kárpát-ukrajnai magyar irodalomban, s az akkor még csak tehetségként emlegetett költő két újabb kötetével (*Tavaszi viharok*, 1959; *Lázás a Föld*, 1962) már komoly rangot vívott ki magának, s mi sem tévedünk, ha Kovácsot a kárpát-ukrajnai magyar líra legjelentősebb költőjeként tartjuk számon.

Kovács első verseiben, ars poetica-szerűen, nyíltan kimondja hovatartozását: „utannak egy októberi napon adtak nevet” (*Vallani kell*), s „tisztá szívvel és fedetlen fővel” akar vallani, mert ha „évmilliók zajlásában el is veszték az ösök”, még mindig él emlékeiben a Kómúves Kelemenként életét áldozó névtelen hős, a példaképül állított apa: „Ó magának sose csinált házat. / Nevetve, bő kézzel rakta / tervét, hitét, s sorsa ellen lázadt / álmát idegen falakba. / (*Elt, volt...*), s erőt ad a költőnek a további harchoz. S ez: „célom, hogy a névtelennel olyan nevet adjak / ami igaz... s hogy azt, amit mondok vagy leírok — / piros szívek gyűjtsék össze, ne sárga papírok” (*Vallani kell*). Az első kötet verseiben még gyakori a hazulról hozott emlékek felidézése, s itt-ott hangot kap még a falu iránti nosztalgia (*Újra szülőfalumban, Az öreg béres, Találkozás*). S ahogyan nálunk a faluról indult költők — Juhász F., Csoóri S., Ratkó J., Buda F. — képalkotásaiban nagy szerepet játszik a gyerekfővel átált faluélmény, ugyanúgy Kovács Vilmost is a Gáton eltöltött fiatalokri évek segíthették az alábbi érzékletes képek megfogalmazásához: „Mohos vályú víztükrét / rücsközi a zápor” (*Szinkeresés*), és a nem kevésbé frappáns „már hangját ropogtatja / Csőrében: a golya...” De ide írhatnók akár az egész verset, példaképpen a képgazdagságra: „Mér földjáró zivatar / csörtet át a kerten. / Egy félvállú szilvafa / áll nyakatekerten, / s zöld gyümölcsöt szüretel / a vihar a fáról. / Mohos vályú víztükrét rücsközi a zápor”. Ha az első kötet verseit még jobban szemügyre vesszük, felfedezhetjük két szónak, a „csend”-nek, és a „piros”-nak gyakori használatát, más-más helyzetben alkalmazott funkcióját. A „csend” a költő szerelmes verseiben a leggyakoribb — „Kétten voltunk... Felettünk a / hulló levél intett a csendre...” (*Őszi séta*), vagy: „Éppen olyan hibás, mint én / a csend...” (*Kettőnk titka*) — de több versében is szerepel. „Egy félvert harangtól riadozik a csend” (*Szinkeresés*). A festői látásmódra jellemző „piros”, kedvenc jelzőként használt, találomra kiválasztott változatai: „piros csillagos őszi este” (*Magóg fia*), „piros szívek gyűjtsék össze” (*Vallani kell*), „pirosruhás hajnalsugár” (*A tavasz titka*), „piros kört írt egy falevél” (*Őszi reggel*), „lánggal égő piros galagonyabokor” (*Kettőnk titka*). S még egy, a piros más színárnyalatát idéző kép az *Őszi színfoltok*-ból: „Álmatlan,

vörösülő tűzszemét / a nap már behunyta...” Azért tartottuk szükségesnek ezt a kis kiterőt, mert az első kötet verseire olyannyira jellemző — csend és nyugalom harmóniáját tükröző — festői látásmóddal megalkotott plasztikus képek Kovács korai lírájának elsődleges értékei. Általuk gazdagodott ez a költészet, de a későbbiekben szükségessé vált a költő saját maga által is megérezett továbblépés: „Hagyd most a fáradt, bölcs őszi verset / Tudsz te más dalt is, fiatalt, nyersét...” (*Tavaszi riadó*), vagy: „Nem tudok nótát. Nem nóta kell neked, / de vihar, amely tombolva lázad” (*Tavaszi viharok*). S a „bölcs őszi vers” elhagyása nem a széptől való elfordulás, hanem egy kitágított — a nyers valóságot is magába foglaló — lírai világgéppé eddig fel nem ismert szépségeinek a birtokbavétele.

A *Tavaszi viharok* és a *Lázás a Föld* c. gyűjtemény verseinek zaklatottabb, töredezettebb hangja már „a könnyben és vérben fogant új század” ellentmondásait feltáró és „milliomod magával az újszülött Rend bölcsőjét ringató” magára talált költőt mutatja, aki „vérző tíz körmével idők vasfalába új hit törvényeit vájja” (*Új hit*). Kovács költészete „ember-központúbb” lett, s ha első kötetében az emlékek kísértésekor a lázadás hangja még ösztönös, a következő két verseskötet költeményeiben már keményen koppannak a tudatosan vádponttá minősített szavak: „Mert rég lezajlott a véres próba, / rég elporlart az ötvenmillió halott, / s ugye felakasztottál értük ötven nácit, / Európa... Hallod, Európa?” (*Európa, hallod, Európa?*) Kovács Vilmos félti az emberiséget, és bízik benne, mert mégis azok az igazak, „akik felkeltek és jöttek: dobogó szívükből rakni dermedt éjszakába, lobogó maglyát.” (*Lázás a Föld*). A két utolsó kötet verseinek drámaibb hangja a korábbi, kedvenc színjelzőként használt „piros”-t is komorabbá teszi. Jó példa erre az első és harmadik kötet egy-egy versében az alkonyi képek különbözősége. Amíg az első kötetben ez egy csendes napnyugta megjelenítése: „álmatlan, vörösülő tűzszemét / a nap már behunyta” (*Őszi színfoltok*), addig a *Lázás a Föld* c. költeményben egy önmagában is drámát hordozó helyzet frappáns megfogalmazása: „Este van. Pihennek a bolondok. / Nézd az égen gördülő piros korongot. / Olyan, mint egy óriási vércsepp, / vagy mint egy napnyi étellel tovaszálló / vöröstollú vércse...” A *Tavaszi viharok* és a *Lázás a Föld* c. gyűjtemény érettebb költeményei (*Tavaszi viharok*; *Hirosimából jöttem*; *Melyik csillag vitt el?*; *Lázás a Föld*; *Európa, hallod, Európa?*; *Egy tébolydában*; *Válasz egy névtelen levélre*) egy sokat ígérő, egyre tudatosabban épülő költői pálya erős pillérei.

Kovács Vilmos a prózában is költészetével egyenértékű alkotással jelentkezett. A *Holnap is élünk* (1965) c. önéletrajzi elemeket tartalmazó regénye — amire épp a Tiszatáj hasábjában figyelt fel Kiss Ferenc (1965. 11. sz.) — egy fiatal festőművész magára találását és az életében felmerült erkölcsi-etikai kérdések megválaszolásával történt megtisztulását ábrázolja fordulatos cselekményszövésével. Mindmáig a kárpát-ukrajnai magyar próza legrangosabb alkotása ez a mű, mely hatványozottan tükrözi Kovács Vilmos írói-emberi magatartását s az emberről és világról, művésztéről és munkáról vallott gondolatait.

SZAKOLCZAY LAJOS

EGY UKRÁN MŰFORDÍTÓ VALLOMÁSAIBÓL

TALÁLKOZTAM-E KARINTHY FRIGYESSSEL?

Majdnem tízéves voltam, amikor Siófokon egy szélhűdés végzett az íróval. Tehát találkozhattam volna vele gyermekkoromban.

De találkozásom Karinty Frigyessel sokkal később történt — jó harminc évvel az író halála után, vagyis akkor, amikor ő már szilárdan elfoglalta helyét a magyar irodalom nagyjai, a világirodalom halhatatlanjai között.

Bevallom őszintén: az élő Karinty-t nem láttam. Fényképen — igen. De ha már idáig jutottam, meg kell magyaráznom, hogy is lehet találkozni valakivel, akit az ember csak fényképen látott. És meg is magyarázom, nehogy azt higgyék: az egész dolog csak tréfa, afféle hókuszpókusz.

Lássuk, hogy segít magán ilyen esetben maga Karinty. Ime egy idézet a „Századom gyermeke” című humoreszkiéből: „Ma megint tettem egy kis utat az időgépben, ezúttal visszafelé. Delután ültem be a masinába, másodpercenként félévnyi sebességgel indultam, s egy jó negyedóra múlva állítottam meg a motort. A dátummérő 1487. február 8-at mutatott!”.

Hát igen, egy időgép segítségével csekélység visszautazni — akár az őskorba is. Nekem legfeljebb egy fél évszázadnyi utat kellett megtennem, hogy ott legyek,